

Peter Sherwood

Egy Márai-regény fordításának nyelvészeti problémái (Egy sajátos magyar–német–angol „párhuzamos irodalmi korpusz” nem egészen formális tanulságaiból)¹

Előadásom majdnem négy évvel ezelőtt készült – egy Cambridge-ben tartott Márai-konferenciára; azonban mindeddig kiadatlan maradt. Itt magyarul most más hangsúlyt kap a szöveg, amint azt az alcím jelzi. Törekvésemet ugyanis rokonítani szeretném a korpusznyelvészeti kutatásokkal, szorosabban véve a párhuzamos korpuszok fordításkutatásban való alkalmazásával. Mint Klaudy Kinga írja, „a párhuzamos korpuszok („*parallel corpora*”) tartalmazzák az eredeti A nyelvű szöveget és B nyelvű fordítását. Ezek legnagyobb haszna, hogy a *preszkripció*tól a *deszkripció* felé terelik a fordítástudományt azzal, hogy megmutatják, a rutinos fordítók hogyan küzdik le a fordítói problémákat.”² Itt Klaudy főleg nem a műfordításra gondol, noha szép példák vannak már párhuzamos irodalmi korpuszok elemzésére-alkalmazására is, pl. az *explicitáció*nak nevezett jelenség kutatásában.³

Én egy magyar irodalmi alkotást szeretnék összevetni rendkívül sikeres angol fordításával, azonban ebből nem általános nyelvészeti következtetéseket szeretnék levonni, hanem inkább szélesebb, kulturális tanulságokat: épp az utóbbiban keresve a siker okait. Azonban formális igényű nyelvészeti munkát itt több okból sem tudok elvégezni. Először: a vizsgált szövegek még nem hozzáférhetők elektronikus változatban, így csak rész munkát tudok nyújtani: két manuálisan, saját kezűleg kijegyzetelt nyelvi egység feldolgozását. Másodszor sajátos esettel állunk szemben, ui. az angol szöveg a magyar szöveg német fordításának a fordítása, s az angol fordító nem tudott (tud) magyarul. Emiatt is a szélesebb kulturális jelenség felé

¹ Előadás az MTA Nyelvtudományi Intézetében 2007. november 22-én. Átdolgozott és bővített magyar nyelvű változata annak a dolgozatnak, melyet a szerző 2004 áprilisában a cambridge-i Darwin College-ban adott elő a Gömöri György által rendezett *Márai and his contemporaries* című konferencián, és amelyre a londoni Magyar Kulturális Központ támogatta *Magyar Magic* kulturális eseménysorozat folyamán került sor. – Itt köszönöm meg Kenesei István és Tarsoly Eszter hasznos megjegyzéseit; természetesen egyikük sem felelős a szövegben maradt hiányosságokért.

² Klaudy Kinga: Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv korszerűsítéséért? *Nyr.* 125/2 (2001): 147.

³ Pl. Váradi Tamás: NP Modification Structures in Parallel Corpora. In: Krisztina Károly, Ágota Fóris (eds.) *New Trends in Translation Studies in Honour of Kinga Klaudy*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2005. 191-206. (Ez George Orwell 1984-ét és annak Szíjgyártó László által készített fordítását veti össze.)

terelődik a vizsgálatom, de remélem: megjegyzéseim és a sajátos, háromnyelvű példatár – szerény mérete ellenére – tanulsággal szolgál a fordításkutatás, valamint az összehasonlító stilisztika számára (is).

Magyar közönség előtt – gondolom – Márai Sándor pályafutását, munkásságát aligha kell ismertetni, továbbá feltételezem, hogy minden jelenlévőnek van (vagy megvan a) véleménye róla. Naplóját, az *Egy polgár vallomásait* szép és fontos kor-dokumentumoknak tekintik, a *Halotti beszéd* című verse elbűvölő, regényei azonban – Rónay Lajos szavaival élve – „váltakozó színvonalúak.” (Új Magyar Irodalmi Lexikon, 1994). Ezek közül *A gyertyák csonkig égnek* cíművel kapcsolatban – erről szól előadásom – érdekes megfigyelni, hogy Rónay Lajos nemcsak az UMIL-ben nem említi külön, de az emigrációban először 1984-ben megjelent vaskos magyar irodalomtörténetében Czigány Lóránt sem említi az általa tárgyalt 15 Márai-mű között.

Noha a XX. század folyamán Németországban és Franciaországban már nem is egy műve napvilágot látott – többek között ez a műve is –, mégis csak évezredünk elején, Roberto Calasso olasz szerkesztő-irodalmár lelkes pártfogásának köszönhetően jutott el a nyugat-európai nagyközönséghez új, méltó fordításokban. Az amerikai kiadó Alfred A. Knopf egyik vezető szerkesztője, Carol Brown Janeway olyan izgalommal és lelkesedéssel fogadta a német kiadást, hogy türelmetlenségében maga vállalkozott a fordítás munkájára, egyenesen Christina Viragh német változatából. Janeway igen tapasztalt, nagy tekintélyt élvező fordító a németből, magas vezetői teendői közepette régi szokása évente egyetlen kiváló német szöveget angolra fordítani, hogy ne jöjjön ki a gyakorlatból. Magyarul azonban nem tud, így elragadtatta magát (illetve csak a német verzióról nyilatkozhatott), amikor egy internet-oldalon kijelentette: „*the language is pitch perfect, just exquisite*” (‘a regény nyelve/nyelvezete tökéletesen hangolt, kimondottan briliáns’).⁴ Márai e regényével ma már talán csak Kertész *Sorstalansága* veheti föl a versenyt a világ legsikeresebb magyarból fordított művének babérjaiért.

Egy-két tartózkodóbb hangtól eltekintve – s ezek is elismerték érdemeit – az *Embers* (tehát a címet is a német fordítás adta) angliai méltatói dicshimnuszokat zengtek róla. A tekintélyes *The Complete Review* internetes folyóirat így fogalmaz:

„The incredible critical acclaim with which the book has been showered in country after country (...) as well as the popular success of the book...” (‘a hihetetlen kritikai elismerés, melyben a könyv világszerte részesült’), majd hozzáteszi „are somewhat mystifying.” (‘meglehetősen rejtélyes’), és így folytatja: „Perhaps – probably, given

⁴ www.21century.com.cn/article.php?sid=5062&thold=0&mode=&order=0

that it is based on the German translation, not the original – there are significant issues with the English translation.” (‘Talán – sőt valószínűleg, hiszen a fordítás nem az eredetiből, hanem az angol alapján készült – figyelemre méltó kétségek/bizonytalanságok merülnek föl az angol fordítás körül/ kapcsán.’⁵

Éppen erről szeretnék szólni, bár nem olyan negatív értelemben, mint azt ez az internetes szöveg sejteti.

Érdeemes részletesen idézni két kiváló angol regényíró, valamint Anglia legismertebb irodalmárának véleményét. Paul Bailey szerint

„Henrik’s monologue is immensely moving and pertinent. He delivers profound meditations on the nature of friendship, domestic bliss and hopeless passion, and the final scene is among the most subtle I have ever read.” (‘Henrik monológja végtelenül megható és találó, a barátságról, a családi gyönyörökről és a szenvedélyes de reménytelen szerelemről mélyen szántóan medítál, a zárójelenetnél pedig finomabban, érzékenyebben talán soha sem olvastam.’)⁶

Julian Barnes számára 2002 folyamán két regény emelkedett az összes többi fölé („*two of the best novels I have read*”), ezek közül az *Embers* volt az egyik:

„Embers (...) is (...) a spare, intensely Mittel-European tale leading to an overwhelming question (or two), in which the past is ever master of the present.” (‘Az *Embers* szikár, módfelett közép-európai elbeszélés, mely nem is egy nagy, nyomasztó kérdést vet föl, s melyben a múlt mindvégig uralja a jelent.’)⁷

Terry Eagleton szerint pedig, aki talán az angol irodalomelmélet és -kritika legbefolyásosabb fenegyereke – és tegyük hozzá, erősen „nyugati balos” [oxfordi egyetemi professzúráját pár évvel ezelőtt egy sokkal alacsonyabb rangú, „munkásosztálybeli” észak-angliaira cserélte] – ez volt az év legjobb könyve:

„This tragic masterpiece is a brief, beautifully wrought fable of friendship and betrayal, centring on a long-deferred moment of truth between a lonely aristocrat and an old friend (...) This haunting, perfectly focused novel is the first of his to be translated into English. The good news is that others are on the way.” (‘Ez a tragikus hangnemű remek-

⁵ www.thecompletereview.com/quarterly/vol4/issue4.doubletX.htm

⁶ *Daily Telegraph*, London, 2002. január 19.

⁷ *Books of the Year, Guardian (Review)*, London, 2002. december 7.

mű egy rövid, gyönyörűen megformált elbeszélés a barátságról és a megcsalatsárról... Ez a kísérteties, tökéletesen megszerkesztett regény az első Máraitól angol fordításban. Jó hallani azonban, hogy máris készülnek a következők.)⁸

Azóta angolul a *Vendégláték Bolzanóban*, valamint a *Zendülők* is megjelent George Szirtes költői tolmácsolásában – ő már természetesen a magyarból fordította mindkét művet. Még Tibor Fischer is, aki Anglia egyetlen magyarul is értő angol regényírója (Szirtes elsősorban költő, csak fordítóként foglalkozik regénnyel), noha elvből kifogásolta a kettős fordítást, továbbá megjegyezte, hogy „much of Márai’s style and patterning has been lost” (‘Márai stílusából és hangvételéből igen sok elveszett’), kénytelen elismerni: „Yet the translation is, oddly, surprisingly faithful to the original” (‘Furcsamódon a fordítás meglepően hűséges marad az eredetihez’).⁹

Azért idézem ilyen részletesen és ilyen mennyiségben ezen igazából szaktekin-télyeknek számító „profik” elragadtatott véleményét az angol fordításról – és most inkább erről van szó, mint a közönségsikerről, noha természetesen van a kettő között kapcsolat –, mert szerintem ezt nem lehet a Magyarországon elterjedt elcsépel-t motívumoknak sem egyikével, sem másikával kielégítően meg- vagy elmagyarázni. Gondolok mindenekelőtt olyan sablonokra, mint a Monarchia és/vagy Erdély egzotikuma és/vagy azok iránti nosztalgia, vagy akár a nagy nyugati kiadványok ezekre (is) vadászó, mindig újra-újdomságra éhes, Márai tragikus életét is kihasználó piárjára. Ezeket a momentumokat persze ostobaság lenne teljesen figyelmen kívül hagyni. Azonban elhangzott olyan magyar vélemény is – igaz, a *Die Glut* Németországban telt házak előtt bemutatott színpadi változatáról –, hogy a nyugaton ezzel a művel kapcsolatban „valamiféle konstruktív félreértésről” lehet szó. (Mesterházy Balázs budapesti egyetemi előadó szavai, idézik Sindelyes Dóra és Weyer Béla *Egy gyertyafényű üstökös* című – már önmagában is sokat mondó – cikkükben.¹⁰ Ez már nem fair.

Ami mindenesetre tetszhetett a kiváló angol recenzenseknek, az a mű hagyományos, sőt klasszikusnak mondható architektúrája, szerves felépítése, a feszültség eszköztárát a végletekig kihasználó „profi” technikája a „nagy” kérdések klasszikus formájú (vagy ha úgy tetszik: elcsépel-t) – a szerelmi háromszög – felvetése és mesteri hangolása által. Az kétségtelen, hogy Márai stílusának rugóit mindenekelőtt a két világháború közötti polgárellet formáiban, kultúrájában, hangulatában kell keresnünk. Ez már inkább ízlés dolga. Persze kifejezetten nem modern olvasmány. (Valóban

⁸ *Book of the Year, Times Literary Supplement*, London, 2002. december 6.

⁹ *Guardian*, London, 2002. január 5.

¹⁰ *Heti Világgazdaság*, Budapest, 2002. február 9. 79-82.

elgondolkodtató, hogy ugyanabban az évben látott napvilágot, mint Füst Milánnak a posztmodernizmust sok tekintetben megelőlegező *A feleségem története* c. műve.) A különbséget talán Esterházy Péter szavaival lehetne frappánsan érzékeltetni:

„A mai olvasó olykor ingerülten elégedetlen a mai irodalommal... Nincs történet? Nincs íve az elbeszéléseinknek? Hát miért nem tetszik olyan életet élni, amelynek íve van? Rajzolom, Á-tól B-ig, és halad, rendesen lineárisan... Mért tetszik folyton rohanni? Mért nem tetszik egy aranykorban élni?”¹¹

Hát ebben a könyvben van történet, az elbeszélésnek van íve, s talán egyesek számára egy aranykort idéz föl. Én mindhárom verzióban elolvastam a könyvet, és az alábbi következtetést kockáztatom meg. A könyv olvasmányosabb angolul, mint németül, és még mindig olvasmányosabb németül, mint magyarul. Szerintem ez legalább részben annak tulajdonítható, hogy a gyakran emlegetett, szerintem magyar nyelvezetében megragadható modorosságait a német változat részben, az abból készült angol változat pedig szinte teljesen megszünteti.

Jogosan felmerülhet a kérdés: mennyiben, milyen értelemben ragadható meg nyelvileg a modorosság? Amennyiben a manierizmus a művészettörténetben, az építészetben, a többi művészetekben a barokk túlfejlődésének, túlbujánzásának, megcsontosodásának tekinthető, gondolom a modorosság (angolul: *mannerism, being mannered, affectation, artificiality*) az irodalmi barokkon túliban föllelhető keresettség, mesterkélttség, affektáció jele, mely pl. állandó jelző használatában-ismételgetésében vagy másféle túlzott ismétlésekben, túllicítáló bravúrokban nyilvánul meg. Mivel általában tősgyökeres magyar(os) – vagy annak vélt – jelenségekről van szó, egyes olvasók számára e szavak-kifejezések ősisége, szűzinek-hajdaninak vélt tisztasága, a finomnak vélt archaizálás ismételtetése is kimondottan pozitívan értékelendő, ugyanakkor az irodalmár ezeket hajlamosabb az irodalom propagandisztikus, erőszakoskodó árnyoldalának elkönyvelni. Természetesen akadnak még – akár nyugaton is – a kommunista kritikára emlékeztető, nyersebb hangok is (pl. Zsuzsanna Clark, aki egy féloldalas, az angol *Guardian* napilapban megjelent cikkében Márait „sznobisztikus, reakciós írónak” nevezi, és kifejti, hogy a háború előtti Magyarországot „istenítette” [2002. november 2.]).

Ebben az értelemben – sejtésemet bizonyítandó – megvizsgáltam a *valakinek/valaminek köze van / nincs valamihez / valakihez*, jellegzetesen magyarosnak (és szerintem a kötetben modorosnak) mondható, illetve számító szerkezet használatát. Húsz példát találtam rá, ezek közül legalább 11 kifejezetten „*valakinek köze van valakihez*”. Majd

¹¹ *A szavak csodálatos életéből*, 2004. 43-4.

megnéztem ennek a szerkezetnek a német, valamint a németen alapuló angol megoldásait. A részletes eredmény így fest (a számok az **angol** kiadás lapjaira utalnak):

22 54 56 71 93 120 154 155 165 174 175 176 188 196 197 197 209 209 210-210 = 20

Közük volt egymáshoz. (sc. Henrik szüleinek)

Sie waren einander verbunden.

22 Their [sc. Henrik's parents'] lives were joined together now.

(sc. Konrád) Félt a zenétől, melyhez *titkos köze volt*, s nemcsak eszméletének volt *köze*, hanem testének is.

Konrád fürchtet sich vor der Musik, mit der er ein geheimnisvolles Verhältnis hatte, das nicht nur sein Bewußtsein beeinflusste, sondern auch seinen Körper.

54 Konrád feared music and the secret *bond* between them that laid claim not only to his mind but to his body.

[ötven millió ember aludt a császár országaiban] (sc. Henrik) érezte, hogy neki is *köze van* ehhez a csendhez.

(er) spürte, daß diese Stille auch ihn *anging*.

56 he felt that this silence was in part also his responsibility.

mindennek a világon akkor van csak értelme, ha *köze van* az emberekhez, ha alkatrésze lehet az emberi sorsnak és cselekménynek.

alles auf der Welt nur dann einen Sinn hat, wenn es die Menschen *angeht*, wenn es am menschlichen Tun und am menschlichen Schicksal teilnimmt.

71 the objects seemed to take on meaning, as if to prove that everything in the world acquires significance only in relation to human activity and human destiny.

Ez a világ meghalt. Az újhoz *nincs közöm*.

Diese Welt ist tot. Die neue *geht* mich *nichts an*.

93 That world is dead. The new one means nothing to me.

Mi *közöd volt* hozzám?

Was warst du für mich?

120 What were you to me?

[Meglep, hogy Krisztina ilyesféle könyvet olvas] Mindehhez *nem lehet igazi köze*.

Das alles wird sie doch *kaum* etwas *angehen*.

154 All this won't concern her very much.

mikor a két ember, kikhez apám után *közöm volt* életemben.
 die beiden Menschen, die mir nach meinem Vater das meiste bedeuten.
 155 the two people who would have meant most to me, aside from my father.

[most már bizonyos, hogy meg akartál ölni (...), s bizonyos az is,] hogy mindehhez
 nekem személy szerint végzetesen *közöm van*.
 es ist auch sicher, daß mich das alles ganz persönlich *angeht*.
 165 and it is also certain that it all has to do with me personally.

nem tudod megváltoztatni azt a másféleséget, mely teljesen jellemez egy embert, aki
 fontos számodra, akihez *közöd van*.
 aber den Geschmack (...) eines Menschen kann man nicht ändern, nicht sein Anders-
 sein, das ihn völlig charakterisiert, während er dir doch nahesteht, dir wichtig ist.
 174 one cannot change another's tastes or inclinations or rhythms, that essential other-
 ness, no matter how close or how important the *bond*.

valakit, akinek *nincs igazi köze* osztályhoz és származáshoz.
 das mit Klasse und Abstammung nich zu tun hat.
 175 (a) creature untrammelled by family or social position.

(sc. Krisztinának) Mintha személy szerint *lenne köze* a világ minden tüneményéhez.
 als gingen alle Erscheinungen des Lebens sie persönlich *an*.
 176 as if everything in the world was relevant to her.

a két ember, akihez *közöm volt* életemben.
 zwei Menschen, die mir nahestanden.
 188 where two people close to me.

hármunknak olyan *közünk van* egymáshoz.
 doch sind wir drei einander verbunden.
 196 and yet the three of us are as inextricably attached [as crystals in the laws of physics].

meggyilkolni valakit, akihez *közünk van*.
 jemanden zu töten, der einem nahesteht.
 197 to kill someone dear to you.

a két férfi, akikhez *köze van* (sc. Krisztinának).
 die beiden Männer, denen sie verbunden ist.
 197 the two men to whom she is *bound*.

túlélni valakit, akihez olyan *közünk volt*, hogy majdnem belehaltunk.

der einem auf Tod und Leben nahestand.

209 whom one loved enough to consider killing for, who was life and death to one.

hármunknak *közünk volt* egymáshoz.

wir drei gehören zusammen.

209 the three of us always belonged together.

él a földön egy nő, akihez *közöd van*, s ez a nő felesége annak az embernek, aki barátod, s akihez éppúgy *közöd van*.

auf Erden eine Frau lebt, die dich *angeht*, und daß diese Frau die Gattin des Mannes ist, der dich als dein Freund ebenso *angeht*.

210-210 because somewhere on earth there is a woman who matters to you, and this woman is the wife of the man who also matters to you.

E kifejezéshez még egy-két fontos, kimondottan nyelvészeti megjegyzést is fűznék. Először is: a *köz* az egyik első leírt formában található magyar szó: görög betűkkel írva megvan az *Etelköz*-ben, Konsztantinosznál, a tizedik század derekán; finnugor örökség, hatalmas szócsaláddal rendelkezik. Ezt itt nem kell részleteznem. Van azonban egy igen régi, sőt a SzT szerint a jelzettel még korábról (már 1574-ből) adatolt jelentése is a *valakinek köze van valakihez* szerkezetnek: „**14. rendsz. birt. szr-os alakban ... szerelmi kapcsolat/viszony, közösülés.**” (Persze az eufemisztikus utóbbinak is a *köz* az alapszava, még akkor is, ha ez a második értelmezés ma már halványabb.) Nem azt akarom mondani ezzel, hogy ez a jelentés is explicit módon hozzátapadna a jelzethez, ugyanakkor kétségtelen, hogy nem csupán a mai olvasó érez a kifejezés legelső (az angol fordítás 22. oldalának megfelelő) alkalmazásában valami erotikus feszültséget, mely azután – most már talán kifejezettebben a mai olvasó számára – hozzájárul a szerelmi háromszög közötti kapcsolatok továbberotizálásához, beleértve a két férfi közötti kapcsolat homoerotizálását is. Ezzel kapcsolatban gondolok pl. a hatodik fejezet végére, ahol Henrik apja megállapítja, hogy azért nem lesz Konrád soha „igazi” katona, mert „másféle ember.” Vagy a hetedik fejezet záró soraira:

„Ezek a nők elhozták életükbe az első szerelmek révületét, s mindazt, amit a szerelem jelent: a vágyódást, a féltést és a meghasonlott magányosságot. De nők, szerep és világ mögött derengett egy érzés, mely mindennél erősebb volt. Ezt az érzést csak férfiak ismerik. Barátság a neve.”

Másodszor – szorosabban e regény kontextusában – számítanunk kell a szemantikai-lag rokon, de kisebb számú, a közelséget, összetartozást kifejező szinonimáknak a *köze van* szerkezetet megerősítő hatására, különösen a fonetikailag és szemantikai-lag rokon, szintén finnugor származású *köt*-re, illetve annak terebélyes családjára. Ezeket így lehetne összefoglalni:

- a) *kapcsolat* 'bond' = 2 (az **angol** szöveg 139. oldalán)
- b) *minden összetartozik* 'everything is related' (31)
összetartoztunk 'we belonged together' (140)
hozzám tartozik 'the man closest to my heart' (151)
a két ember, akihez tartozott 'the two men to whom she belonged' (209)
- c) *összekötözött* 'bound together' (151)
kötöttség 'dependence' (196)
kötés 'ties' (210)
hozzákötöz 'and the intensity of our feelings bears no relationship to that individual's qualities or behavior' (211)

Figyelemre méltó, hogy a regény utolsó 22 oldalán nyolcszor szerepel a *köze van* szerkezet, s a *köt*(-) pedig – különböző képzett alakban – négyyszer, mintegy crescendo-ban jelezve a kötet főtémáját: az emberek közötti kapcsolatok – a lojalitás, a barátság, a szerelem – egymásba csavarodó, de gyakran kusza fonalaikat.

Ezt az eredményt itt a *végzetes*, *végzetesen* alakok megfelelőinek vizsgálatával egészítem ki. Olyan kifejezésekről, mondatrészekről van szó, mint pl. az alábbiak (ezúttal a számok a **magyar** kiadás lapjaira utalnak):

- 14 "Nálunk (sc. a magyaroknál) erősebb az érzés, *végzetesebb*."
- 36 barátságuk[at] és szövetségük[et], mely bonyolult volt és törekeny, *mint minden végzetes emberi kapcsolat*
- 58 *komolyan és végzetesen*
- 68 a barátság is hasonlító kötés, *mint az ikrek végzetes összetartozása (...)* összekötöz két embert ugyanabba a végzetbe
- 71-2 az ember ritkán tudja, melyik szava vagy cselekedete jelent be *végzetesen*, *visszavonhatatlanul* egyfajta változást az emberi viszonyokban
- 84 hőstett, a szó *végzetes és csendes* értelmében
- 86 mikor *végzetes és emberi* feladatra használják
- 102 tudja, hogy amit tesz, *végzetes*
- 116 odaégni egy kötésben, melyről tudta, hogy *végzetes*
- 118 és ilyenkor öregszel igazán, *végzetesen és végleges*en
- 118 és akkor egyszerre nem is lesz olyan *végzetesen fontos* megtudni az igazat

Ebben az esetben eltekintek a teljes adattár közlésétől, s az alábbi összegezésben csak a magyar kifejezés, illetve szavak német, valamint a német fordításon alapuló angol megfelelőit adom meg:

Összezés

vkinek/vminek köze van/volt vkihez/vmihez = 20

angehen	= 9	bond/bound	= 3
nahestehen	= 4	means something	= 2
verbunden sein	= 3	matters	= 2 (210–210)
Verhältnis haben	= 1	+ 13 <i>alkalommal más-más megfelelő</i>	
bedeuten	= 1		
zu tun haben	= 1		
gehören	= 1		

végzetes, végzetesen = 11 (+ 2 *bonyolultabb, figyelmen kívül hagyva;*
az egyik: 'végzetesen közöm van' – 165)

schicksalhaft	= 5	(<i>elmarad</i>)	= 4
endgültig	= 4	fatal	= 2
fatal	= 1	fateful	= 2
(<i>elmarad</i>)	= 1	decisive	= 1
		final	= 1
		significant	= 1

A *végzetes, végzetesen* kapcsán igen jellemző, ahogyan két, egymáshoz közel eső részben (az eredeti 84., illetve 87. oldalán) a német fordítást – mely csak a második példában (és ott is csak minimálisan) könnyít az eredetin – az angol szöveg továbbcsupasztja, teljesen sallangmentessé teszi:

végzetes és csendes ELMARAD, *schweigenden, schicksalhaften* ALAPJÁN
 84 [a barátság (...) csakugyan az is,] hőstett, a szó 'végzetes és csendes' értelmében
 144 [die Freundschaft (...) ist sie auch,] eine Heldentat, im 'schweigenden, schicksalhaften' Sinn des Wortes
 141 [and indeed there is in friendship] an **element** of ancient heroic feats

végzetes stb. MIND ELMARAD, *Schicksalspruchs der Götter* ALAPJÁN
 87 *aki valamilyen görög sorsparancs végzetes akaratából véletlenül megölte barátját*

149 *der Aufgrund eines Schicksalspruchs der Götter* aus Versehen seinen Freund
umbringt

146 than someone who accidentally kills his friend

Az angol szöveg két *Schicksal*-lal képzett alakot kiszűr a modoros magyar, illetve az e modorosságot megőrző német változatból. (Ehhez hozzá kell még tenni, hogy általában a *sors* és *végzet* szavakat egyaránt a német *Schicksal*, illetve az angol *fate* alakok képviselik, így az utóbbiak többször vissza-visszatérnek mindkét fordításban, és a fordítók talán ezért is csökkentik – különböző mértékben – a *Schicksal*, illetve *fate* alapszavú alakokat.)

E „mélyfúrások” szerint a német fordítás lényegesen csökkenti az eredetinek ismételtető modorosságait, a német fordításon alapuló angol verzió pedig – folytatva ezt a csökkentést – igen változatosan, színesen adja vissza ezeknek értelmét, illetve helyenként egyenesen törli azokat.

Egyéb, hasonló vizsgálatokat is lehetne végezni a szövegeken; szerintem ezek is csak megerősítenék az itt ismertetett adatokat. (Pl. a *görcs*, *görcsös*, *görcsösen* lehetne ilyen további vizsgálat tárgya.)

Összegezésként tehát: általában balgaság olyasmiket állítani, hogy valamely könyv „jobb” fordításban, mint az eredetiben; ilyen laza csuklóval elejtett állításnak irodalmi értéke nincs. Azonban a komoly – nyelvészetben, párhuzamos korpuszokon alapuló – irodalmi fordításkritika még gyermekcipőben jár, így tehát azzal fejezném be mondanivalómat, hogy ebben az esetben – a *jobb* szót kerülve – a *Die Glut*, illetve a belőle készített *Embers* kötet az eredeti nyelvének részleges feloldásával, könnyítésével, modorosságtól mentesebbé tételével olvasmányosabb lett, mint az eredeti – legalábbis számomra. S természetesen, míg általában és helyesen borzongva riadunk vissza az efféle – a 19., sőt a 18. század rossz gyakorlatára emlékeztető – kettős fordításoktól, ebben a kivételes esetben mindannyian örülhetünk neki – már amennyire örülünk Márai külföldi elismerésének. És talán viseltessünk nagyobb tisztelettel a magyar irodalom külföldi fordítói iránt, mint Magyarországon szokás.

FORRÁSOK

MÁRAI SÁNDOR 2001. *A gyertyák csonkig égnek*. Budapest: Helikon Kiadó

MÁRAI, SÁNDOR 2003. *Die Glut*. Roman. Aus dem Ungarischen und mit einem Nachwort von Christina Viragh. München & Zürich: Piper (7. Auflage: März 2003)

MÁRAI, SÁNDOR 2002. *Embers*. Translated by Carol Brown Janeway. London: Viking, an imprint of Penguin Books. („Originally published in Hungary as *A gyertyák csonkig égnék* [sic] 1942. This edition published in Germany as *Die Glut* by Piper Verlag GmbH 1999. This translation of *Die Glut* [sic] first published in the United States of America by Alfred A. Knopf 2001.”)